

OILADA TOLERANTLIKNI SHAKLLANTIRISH YO'LLARI

Annotatsiya. Maqolada bolalar o'rtasida bag'rikenglik munosabatini shakllantirish va rivojlantirish muammosining ilmiy tahlili berilgan, oilada bolaning o'ziga nisbatan bag'rikenglikning namoyon bo'lishi, oilada bag'rikenglikni shakllantirish va rivojlantirish usullari muhokama qilingan.

Kalit so'zlar: uslub, munosabat, oila tarbiyasi, ota-ona munosabatining turlari, avtoritarizm, reaksiyalar, bag'rikenglik, empatiyani shakllantirish, ishonch, hamdardlik, hamdardlik, bag'rikenglik, ijtimoiy.

СПОСОБЫ ФОРМИРОВАНИЕ ТОЛЕРАНТНОСТИ В СЕМЬЕ

Аннотация. В статье представлен научный анализ проблемы формирования и развитие толерантного отношения между детьми, рассматриваются проявления в семье толерантности к самому ребенку, методы формирования и развития толерантности в семье

Ключевые слова: стиль, отношение, семейное воспитание, типы воспитания, авторитаризм, реакции, толерантность, формирование сочувствия, доверие, сочувствие, сочувствие, толерантность, социальное.

WAYS FOR FORMING TOLERANCE IN THE FAMILY

Abstract. The article presents a scientific analysis of the problem of the formation and development of a tolerant attitude between children, discusses the manifestation of tolerance in the family towards the child himself, methods for the formation and development of tolerance in the family

Key words: style, attitude, family upbringing, types of upbringing, authoritarianism, reactions, tolerance, formation of sympathy, trust, empathy, empathy, tolerance, social.

Bugun dunyoda etti milliarddan ortiq turli millat, din va madaniyat vakillari istiqomat qiladi. Sayyoramizning kelajagi ana shu odamlarning o'zaro munosabatlarga bog'liq. Bu munosabatlar esa umuminsoniy bag'rikenglik tamoyiliga asoslanishi kerak.

Bugun biz televizor ekranlaridan va etakchi siyosatchilardan "tolerantlik" so'zini tez-tez eshitamiz. Ehtimol, bu konsepsiya hayotimizda hali mustahkam o'rnatilmagandir, ammo boshqalarga nisbatan bag'rikenglik munosabati zamonaviy insonning muloqot kabi tabiiy ehtiyojiga aylansa, juda yaxshi bo'lardi.

Tolerantlik (lotincha bag'rikenglik so'zidan) boshqa odamlarga teng munosabatda bo'lishdir. Bu odamlarning millati, tili, diniy e'tiqodi, terisi va soch rangidan qat'i nazar, ularga hurmat bilan munosabatda bo'lishdir. Ijtimoiy hayotda va siyosatda bag'rikenglik – turli fikrlarga, hayotga turlicha qarashlarga bag'rikenglikdir. Bu har kimning o'z fikriga bo'lgan huquqini hurmat qilishdir (Sizga Volterning mashhur so'zini eslatib o'taman: "Men sizning gaplaringizga qo'shilmayman, lekin o'z fikringizni bildirish huquqini himoya qilish uchun jonimni fido qilaman" degan aforizm. Tolerantlikning klassik nazariyasi.).

Bugungi kunda bag'rikenglikning quyidagi turlari mavjud: axloqiy, millatlararo, insonlararo, siyosiy, pedagogik, ilmiy, ijtimoiy. Keling, ushbu bag'rikenglik turlarining mohiyati va mazmuniga qisqacha to'xtalib o'tamiz.

Axloqiy bag'rikenglik - sevgi, burch hissi, o'zaro hurmat, boshqalarga g'amxo'rlik. Millatlararo bag'rikenglik - hurmat, g'amxo'rlik, do'stlik, turli xalqlar vakillari bilan hamkorlik. Insonlararo bag'rikenglik - bu bolalarning ota-onalariga, ota-onalarning o'z farzandlariga, turmush o'rtog'iga, qarindoshlariga, qo'shnilariga, boshqa millat va din vakillariga nisbatan bag'rikenglik bilan munosabati.

Ilmiy bag'rikenglik – sabr-toqat, turli ilmiy qarashlar, qarashlar, nazariya va tushunchalarni hurmat qilish, olimning axloqiy me'yorlariga amal qilish, ilmiy izlanishlarda plagiatdan qochish.

Pedagogik bag'rikenglik - o'qituvchilarning o'quvchilarga, talabalarga, ota-onalarning bolalarga nisbatan bag'rikengligi, ularning kamchiliklarini tushunish va kechirish qobiliyati.

Siyosiy bag'rikenglik - bu rahbar va unga bo'ysunuvchi xodimlar, xodimlar o'rtasidagi demokratik munosabatlar.

Ijtimoiy bag'rikenglik - turli qatlamlar, sinflar, oilalar, muassasalar, tashkilotlar va guruhlar vakillariga hurmat, sabr-toqat, mehr-oqibat, do'stona munosabat.

Bag'rikenglik xulq-atvor tajribasini o'zlashtirishda ota-onalarning shaxsiy namunasi katta ta'sir ko'rsatadi. Albatta tolerantlik, ya'ni bag'rikenglik maktabgacha bo'lgan davrdan singdirib boriladi.

Maktabgacha yosh davrida bolalar har tononlama rivojlanadi, bolalar bu davrda nafaqat jismoniy va aqliy jihatdan balki axloqiy jihatdan ham rivojlanishda davom etadi. Bu davrda bolalar dunyo haqidagi bilimlarni o'z atrofidagi kishilardan, yani tarbiyachilar, ota-onalari hamda tengdoshlaridan o'rganadilar.

Axloqiy tarbiya vatanparvarlik, mehnatsevarlik, odoblilik, insonparvarlik, bag'rikenglik xislatlarining rivojlanishini ko'zda tutuvchi jarayon hisoblanadi. Bolalarda bu kabi ijobiy sifatlarni maktabgacha ta'lim tashkilotlarida olib boriladigan turli mashg'ulotlar, o'yinlar, turli tadbirlar orqali tarbiyalash amalga oshiriladi.

Bolalarda axloqiy tarbiyaning bir bo'laki sifatida tolerantlik maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilari va oila bilan hamkorlik asosida shakllanadi.

1995-yilda YUNESKO Bosh konferensiyasi tomonidan qabul qilingan bag'rikenglik tamoyillari deklaratsiyasida "Bag'rikenglik – tinchlik imkonini yaratadigan va urush madaniyatidan tinchlik madaniyatiga olib boradigan narsadir" deyiladi. Deklaratsiyada bag'rikenglik – "dunyomiz madaniyatlarining boy xilma-xilligini hurmat qilish, qabul qilish va to'g'ri tushunish, inson o'ziga xosligini o'zini namoyon qilish va namoyon etish shakllari, dogmatizmni rad etish, haqiqatni mutlaqlashtirish va xalqaro huquqiy hujjatlarda belgilangan me'yorlarni tasdiqlash" deb ta'riflanadi.

Tolerantlik tarbiyasi oiladan boshlanadi. Bola birinchi tarbiyani oilada olishini eslasak tolerantlikni tarbiyalashda oilaning asosiy rolini ko'ramiz. Bunda ota-onalar o'zlarining bolaga bo'lgan munosabati va uning o'zini o'rab turgan tevarak-atrofga munosabati, bolaning dunyoqarashi va munosabatining bir qismiga aylanishi tushunishlari muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Oilaning katta yoshli avlodi va ota-onalar o'zlarining tajribalari orqali bolalarni odob - axloq qoidalari bilan tanishtiradilar. Bolani o'z g'oyalariga ko'ra tarbiyalashda ota-onalar bir qancha qiyinchiliklarga duch kelishadi. Har bir inson yosh inqirozlari zanjiridan o'tadi. U o'zgaradi, dunyo haqida yangi narsalarni o'rganinib boradi. Bu uning kamolotiga va ijtimoiylashuviga xizmat qiladi. Bola rivojlanishining o'tish jarayonlari kattalarga mas'uliyat yuklaydi va katta sabr-toqat talab qiladi. Bolalar va kattalar o'rtasidagi munosabatlarda ikkita xususiyatni hisobga olsak.

- kattalar ko'pincha bolalar bilan munosabatlarni rivojlantirish istiqbollarini ko'rmaydilar va baholamaydilar;

- ular bolaning shakllanishi va rivojlanishiga ta'sir qilish darajasi ta'sirini tahlil qilmaydilar. Shunday qilib, tolerantlik bolalar va ota-onalar o'rtasidagi munosabatlar kattalar, oila a'zolarining paydo bo'lgan munosabatlarning bolaga ta'siri istiqbolini ko'rish qobiliyatini nazarda tutadi.

Insonlar o'rtasida bag'rikenglik munosabatining shakllanishi va rivojlanishiga quyidagi asosiy omillar ta'sir qiladi:

- oila;
- davlatlarning ichki va tashqi siyosati;
- ta'lim tizimi;
- fan;
- din;
- ommaviy axborot vositalari, internet;
- san'at va adabiyot;
- sport;
- sayohat va boshqalar.

Ular orasida oila muhiti eng muhim omil hisoblanadi. Yuqori axloqiy fazilatlar, ayniqsa, shaxsiy bag'rikenglik, avvalo, oilaviy tarbiya orqali shakllanadi. O'zbekistonda oilaga katta e'tibor

beriladi. Konstitutsiyaning 63-66-moddalari oila institutiga bag'ishlangan. 63-moddaga ko'ra, "Oila jamiyatning asosiy bo'g'ini bo'lib, jamiyat himoyasida bo'lish huquqiga ega. Nikoh tomonlarning erkin roziligi va teng huquqliligiga asoslanadi".

Oilaga nisbatan bag'rikenglik haqida gapirganda, biz ikkita jihatni ta'kidlaymiz:

- bolada boshqalarga nisbatan bag'rikenglikni tarbiyalash;
- oilada bolaning o'ziga nisbatan bag'rikenglikning namoyon bo'lishi.

Bag'rikenglik ruhida tarbiyalash empatiya, ishonch, hamdardlik, hamdardlik, "o'zgalik" mohiyatini anglash, boshqalardan farqlash kabi tarkibiy qismlarni rivojlantirishni talab qiladi. Biz bolaga uning yaqin atrofiga (o'z buvisi, qo'shnilar, sinfdoshlari va boshqalar) nisbatan xushmuomalalikni singdirishdan boshlashimiz kerak. Xarakterlari, fe'l-atvori, g'oyalari, umidlari, xatti-harakatlari turlicha bo'lgan maktab o'quvchilari, masalan, maktab qoidalarini, sinf o'qituvchisini, u yoki bu o'qituvchini, sinfdagi kimnidir qabul qilish (yoki hatto chidash!) tajribasiga muhtoj. Ular, albatta, kerak. haqoratomuz laqablardan foydalanish (xususan, milliy ma'noda), ism qo'yish, "ayb echkisi" qidirish, muammolarni hal qilish usuli sifatida tengdoshlar bilan kurashish qoralanadi.

Ko'pincha bolalar va ota-onalar o'rtasida kattalar bolaning harakat va xulq-atvor erkinligi, o'zi bo'lish va ota-onasidan farq qilish huquqini tan olishni istamasliklari sababli nizolar kelib chiqadi. Ular o'z farzandlarini kimligi uchun qabul qilishni xohlamaydilar, uning qarashlari va bola kiritilgan yoshlar submadaniyatining qadriyatlarini baham ko'rmaydilar.

Bu, ayniqsa, yoshga bog'liq bo'lgan o'smirlar uchun to'g'ri keladi, masalan:

- kattalar nazoratidan qutulish istagi;
- kattalarning so'zlari va harakatlariga tanqidiy munosabatda bo'lish;
- tengdoshlar bilan muloqotga bo'lgan ehtiyojning ortishi;
- o'zining tashqi ko'rinishiga diqqat bilan qarash.

O'smirlik muammolariga duch kelgan kattalarning nochorligi ota-ona va bola munosabatlarining buzilishiga olib keladigan nizolarga olib keladi. Oilada uzoq davom etgan nizolar natijasida yaqin odamlar bir-biridan ajralib ketadi, aloqa uzilib, birgalikda ishlash qobiliyati, xususan, yuzaga kelgan muammolarni birgalikda hal qilish qobiliyati yo'qoladi.

Oilada bag'rikenglikni o'rgatishni qaerdan boshlash kerak? Ehtimol, o'zimizdan. O'zimizda o'qituvchini rivojlantirish har birimiz uchun dolzarb bo'lib qoladigan vazifadir.

Har bir inson o'z farzandini farovon va muvaffaqiyatli ko'rishni, ijtimoiy haqiqatda o'zini qulay his qilishni xohlaydi va, albatta, har bir kishi o'z farzandiga g'ayriijtimoiy xulq-atvor, giyohvandlik, alkogolizm va hokazolar ta'sir qilmasligini xohlaydi; lekin ko'pincha ota-onalar K.D.Ushinskiy tomonidan shakllantirilgan pedagogikaning asosiy aksiomasini unutib qo'yishadi, ya'ni shaxs shaxs tomonidan, xarakter esa xarakter tomonidan shakllanadi.

Ota-onalar. avvalo, oilaviy munosabatlar muhiti, ota-onalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarining xakteri, qarindoshlar o'rtasidagi, mahalla, maktabgacha ta'lim tashkilotida, yoki maktabdagi kattalarning o'zaro muomala munosabati bag'rikenglikning shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Bag'rikenglik ko'rsatish - bu odamlarning qiziqishlari turlicha ekanligini tan olish, mavqei, tashqi ko'rinishi va o'ziga xosligini saqlab, dunyoda yashash huquqiga ega bo'lish demakdir.

Ota-onalarning murosasiz (toqatsiz) xatti-harakatlari. Ko'pincha to'ng'ich bolalar va ota-onalar o'rtasida nizolar paydo bo'ladi, bolaning xatti-harakatlar erkinligi, ideallarni tanlash huquqini ota-onalari tan olishini xohlaydi. O'z pozitsiyasini to'g'ri deb bilish, o'z farzandini qabul qilishni istamagan ota-onadan ular uning qarashlari, qiziqishlari va qadriyatlarini baham ko'rmaydilar. Lekin afsuski aksariyat ota-onalar kamdan-kam hollarda farzandlari bilan yuzaga keladigan muammolarni hal qilishning samarali usulini topadilar.

Ziddiyatli vaziyatlar. Bolalar va ota-onalar o'rtasidagi munosabatlardagi yana bir xususiyati – befarqlik. Kattalarning bolalarning qarashlari, qiziqishlari, sevimli mashg'ulotlariga, ularning harakatlari va unga munosabati. U ham bola shaxsining ijtimoiy rivojlanish jarayoniga salbiy ta'sir qiladi.

Demak, ota-onalar bolalarning birinchi va asosiy tarbiyachilari bo'lib, agar ular bu muammoni hal qilishda o'qituvchilarning ittifoqchisi bo'lmasa, boshqa har qanday sifat kabi bolada bag'rikenglikni rivojlantirish mumkin emas. Oila bolaga odamlar bilan muloqot qilishning muhim tajribasini beradi, unda u muloqot qilishni o'rganadi, muloqot qilish usullarini o'zlashtiradi, boshqalarning fikrini tinglashni va hurmat qilishni o'rganadi, yaqinlariga sabr-toqat va g'amxo'rlik bilan munosabatda bo'ladi. Tolerant xulq-atvor tajribasini o'zlashtirishda ota-onalar va

86 qarindoshlarning shaxsiy namunasi katta ahamiyatga ega. Albatta bolada bag'rikenglikning shakllanishiga, birinchi navbatda, oilaviy munosabatlar muhiti, ota-onalar, qarindoshlar va bolalar o'rtasidagi o'zaro munosabat uslubi sezilarli darajada ta'sir qiladi.

Oilada bag'rikenglikni shakllantirish va rivojlantirish uchun quyidagi usullar qo'llaniladi:

▪ ota-onalarning shaxsiy namunasi, ularning boshqa millat va din vakillariga do'stona munosabati;

▪ jahon adabiyotini oilaviy mutolaa qilish, ularni muhokama qilish;

▪ Jahon filmlarini oilaviy tomosha qilish, ularni muhokama qilish;

▪ teatrlarga oilaviy tashriflar, ayniqsa boshqa xalqlar;

▪ muzeylarga, ayniqsa boshqa xalqlarga oilaviy tashriflar;

▪ boshqa odamlar, ayniqsa boshqa millat va din vakillari bilan tolerant munosabat mavzusida oilaviy suhbatni tashkil etish;

▪ boshqa mamlakatlarga oilaviy sayohat;

▪ barcha oila a'zolarini tozalash kunlari, respublika miqyosida o'tkaziladigan tadbirlar va mahallalarda faol ishtirok etish;

▪ boshqa xalqlar tarixi, dini va madaniyatini oilaviy o'rganish.

Shunday xulosa qilishimiz mumkin:

Tolerant odam - bu sabr-toqat, o'zini tuta bilish, ishonch, sezgirlik, hamdardlik, boshqalarga nisbatan mehr-oqibat, hazil tuyg'usi, farqlarga toqat qilish, mehribonlik, qiziquvchanlik, tinglash qobiliyati, altruizm. Toqatsiz odam - bu o'zining foydasi haqida o'ylaydigan odam, ta'limning past darajasi, ijtimoiy hayotda noqulaylik hissi mavjud muhit, hokimiyatga intilish, boshqa madaniyatlar, qarashlar va an'analarni rad etish.

Insonlar bag'rikeng tug'ilmasligi, bu sifat tarbiya jarayoni orqali shakllanishi isbotlangan. Shubhasiz, qanday qilib bolalikdan keyin inson qanday bo'lishi uning shaxsiy imkoniyatlariga, moyilligiga, oilasiga va bolaning oilada oladigan tarbiyasidan, ta'lim sohasida olingan bilim va tajriba, jamoa, uning do'stlari va atrof-muhitidan, ya'ni umuman jamiyatning va jamoning ta'siri asosidir.

Xulosa qilib aytganda oilada bag'rikenglikni o'rgatishni qayerdan boshlash kerak? Javob oddiy – avvalambor ota-onaning o'zi bag'rikeng bo'lishi lozim, chunki shaxsiy misol katta kuchdir. Har bir inson o'z farzandini axloqiy jihatdan xulq-atvorli ko'rishni xohlaydi. hatti-harakati hayotiy vaziyatlar: baqirish, so'kinish, qo'pollik, sinfdoshini tahqirlash, haqorat qilish va boshqalardan uzoq bo'lishi.

Psixologlarning fikricha bolalar har kuni kattalar tajovuzkorligini ko'rsa va bu uning hayotining normasiga aylansa, o'zi ham tajovuzkorlikni tez-tez namoyon qiladi.

Bolalarga xatti-harakatlar qoidalari va normalarini o'rgatishda ota-onalarning namunasi ijobiy natijalarga olib keladi.

Oilada tarbiyaning asosiy usullari – namuna ko'rstish, ota-onalar bilan umumiy faoliyat, suhbatlar, bolani turli tadbirlarda, uning muammolarni hal qilishda qo'llab-quvvatlash, uni turli tadbirlarga jalb qilish, oiladagi va undan tashqaridagi faoliyat. Bola dunyodagi ijtimoiy aloqalarni va rollarni o'zlashtiradi; ulg'ayib u tobora ko'proq tengdoshlar va ijtimoiy institutlarga e'tibor qaratmoqda. Shunday qilib, oila bag'rikenglik tamoyilining shakllanishi va rivojlanishiga ta'sir qiluvchi muhim omil ekanligini alohida ta'kidlash lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdurazakova M. va boshq. Tinchlik va bag'rikenglik atamaları izohli lug'ati // Mas'ul muharrir Q.A. Jo'raev. – T.: JIDU, 2005. – bet 13. (Abdurazakova M. et al. Glossary of Terms of Peace and Tolerance // Responsible Editor Q.A. Jo'rayev. – T.: JIDU, 2005. – page 13.)

2. Бетти Э. Риэрдон. Толерантность дорога к миру. – М.: Изд-во «Бонфи», 2001. – С. 304

3. Нигматова, М. М. (2019). Формирование и развитие толерантности в семье. In Наука и инновации-современные концепции (pp. 82-85).

4. Nigmatova, M. M. (2023). Maktabgacha ta'lim yoshdagi bolalarda tolerantlik tafakkurini shakllantirish yo'llari. Nauchnyy Fokys, 1(2), 1101-1105.